

Rapport 2012:37

Stora Hammar 6:30, 16:136 & 16:137

Arkeologisk utredning 2012

Per Sarnäs



Rapport 2012:37

Stora Hammar 6:30, 16:136 & 16:137

Arkeologisk utredning 2012

Per Sarnäs



Fornlämningsnr: 37
St Hammar 6:30 m.fl, St Hammar sn
Vellinge kommun
Skåne län

Sydsvensk Arkeologi AB

Kristianstad

Box 134

291 22 Kristianstad

Telefon (Regionmuseets växel): 044-13 58 00

Malmö

Erlandsrovägen 5

218 45 Vintrie

www.sydsvenskarkeologi.se

© 2012 Sydsvensk Arkeologi AB

Rapport 2012:37

Omslag: Utredningsområdet från sydost. Foto: Per Sarnäs

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle.

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	6
Syfte och metod	6
Metalldetektering	7
Sökschaktning	7
Topografi och fornlämningsmiljö	8
Fornlämningsmiljö	8
Tidigare undersökningar	12
Historiskt källmaterial	13
Undersökningsresultat	14
Matjordsfynd	14
Anläggningar	17
Utvärdering	17
Förslag på fortsatta åtgärder	19
Referenser	20
Kartor	20
Administrativa uppgifter	21



Figur 1. Karta över Skåne med Vellinge kommun markerat med blått.

Figur 2. Undersökningsområdet markerat med rött på karta över delar av Näset och Vellinge kommun.



Sammanfattning

Sydsvensk Arkeologi AB har genomfört en arkeologisk utredning inom fastigheterna Stora Hammar 6:30, 16:136 och 16:137 enligt beslut från länsstyrelsen i Skåne län (431-15391-11). PEAB Sverige AB planerar uppföra bostäder inom undersökningsområdet.

Undersökningsområdet ligger i ett mycket fornlämningsrikt område. De tidigare undersökningarna inom fastigheten Stora Hammar 16:136 har visat på en omfattande järnåldersbebyggelse med en kronologisk tyngdpunkt i yngre romersk järnålder-folkvandringstid för att avta under vendeltid.

Den arkeologiska utredningen genomfördes i form av arkivstudier, sökschaktning och metalldetektering i matjorden.

Metalldetekteringen genomfördes i form av söklinjer med 40 meters mellanrum. Sammanlagt tillvaratogs 76 metallföremål varav 30 har kunnat dateras från järnålder fram till nyare tid. De flesta fynden härrör från yngre järnålder (47%) med en tyngdpunkt i vikingatid.

Sammanlagt drogs 16 sökschakt med en sammanlagd längd av ca 3205 m med en skopbredd av 1,8 m. Matjordsdjupet varierade kraftigt över området med mest matjord i den södra delen av undersökningsområdet, upptill 0,6–0,7 m. I övrigt varierade matjordstäckets mellan 0,4–0,6 m.

Vid sökschaktningen framkom sammanlagt 147 stolphål, 37 gropar och 15 härdar.

De framkomna anläggningarna utgör en fortsättning på den bebyggelse som delvis har undersökts vid tidigare undersökningar norr om utredningsområdet. Metallfynden i matjorden antyder att bebyggelsen kan ha en något yngre datering än den tidigare undersökningar.

I den södra delen av undersökningsområdet framkom tätt med rektangulära gropar med en fyllning av sandig mylla. Troligen utgör de spåren efter jordvändning där man har grävt ned flygsand och tagit upp översandad matjord och även moränlera.

Inledning

Sydsvensk Arkeologi AB har genomfört en arkeologisk utredning inom fastigheterna Stora Hammar 6:30, 16:136 och 16:137 enligt beslut från länsstyrelsen i Skåne län (431-15391-11). PEAB Sverige AB planerar uppföra bostäder inom undersökningsområdet. Tidigare undersökningar har visat att ett omfattande boplatssområde troligen har en fortsättning inom området.

Syfte och metod

Undersökningsområdet ligger i ett mycket fornlämningsrikt område. De tidigare undersökningarna inom fastigheten Stora Hammar 16:136 har visat på en omfattande järnåldersbebyggelse med en kronologisk tyngdpunkt i yngre romersk järnålder–folkvandringstid för att avta under vendeltid (Björhem, Fabeck & Jönsson 2011). Väster om denna undersökning genomfördes en undersökning 2003 varvid bebyggelse från yngre bronsålder fram till vikingatid framkom, dock med en tyngdpunkt i romerska järnålder. Vid den förundersökning som gjordes inom Stora Hammar 16:136 påträffades bl.a. ett tvåskeppigt hus i södra delen, vilken gränsar till undersökningsområdet (Steineke 2008). De tidigare undersökningarna i närområdet visar att man kan förvänta sig bebyggelse från neolitikum fram till vikingatid.

De skriftliga källornas Halör, slaget vid Foteviken samt marknads- och tingsplats vid Stora Hammar gör området näst intill mytomspunnet. För att söka spår efter dessa aktiviteter som hitintills endast är kända genom skriftliga källor genomfördes en extensiv metalldetektering. De medeltida fynden i matjorden kan också diskuteras i samband med bybildningsprocessen (Helgesson manus). Är bybildningsprocessen ett utdraget förlopp där vissa gårdar ligger kvar på ursprunglig plats? Hur mycket finns kvar efter en syllbyggd gård i ett fullåkerslandskap? Den yngre järnåldern har vid flera undersökningar visat sig endast i form av fynd i matjorden. Den mest kända är kanske den vid Uppåkra (Helgesson manus; Svensson & Söderberg 2009). Detta problem verkar inte råda vid Stora Hammar då de tidigare undersökningarna uppvisat ett stort antal hus från denna period. Fynden i matjorden är dock en hjälp vid tolkningen av boplatsernas inre struktur och man kan ex. spåra metallhantverk som kan vara svårare att belägga efter en matjordsavbaning.

Den arkeologiska utredningen genomfördes i form av arkivstudier, sökschaktning och metalldetektering av matjorden.

Metalldetektering

En extensiv metalldetektering genomfördes redan i samband med utredningen för att inte riskera att områden med metallfynd men med få eller inga anläggningar bortprioriteras. Metalldetektering genomfördes av Jonas Paulsson med mångårig vana från bl.a. Uppåkra. Metalldetektorn som användes var en C-Scope CS-1220-XDP som är en mycket känslig metalldetektor som med mätar- och ljudsignal registrerar magnetiska olikheter i undergrunden ner till ett största djup av cirka 30 cm.

En systematisk detektering av ploglagret genomfördes. Den södra delen av undersökningsområdet (bevuxen med höstsäd) detekterades först enligt sökstråksprincipen med ett avstånd mellan stråken på 40 meter. Utifrån resultaten från undersökningen förtätades sökstråken till ett mellanrum av 20 meter mot norr. Vid undersökningen negligerades generellt utslag från järnföremål medan signaler från alla andra metaller kontrollerades. Metallföremål som med säkerhet kunde tillföras tiden före 1800 eller med osäkerhet kunde dateras i fält markerades och mättes in. Metallföremål som med säkerhet kunde bestämmas till att vara från 1800-talet eller yngre tillvaratogs ej.

Vid undersökningstillfället fanns på den södra delen av området en lågt uppkommen höstsådd vilket gav bra detekteringsförhållanden. Endast en svag marginellt störande bakgrundsmagnetism förekom. På den norra delen fanns en högvuxen raps vilket gjorde att det enbart var möjligt att detektera i befintliga smala traktorspår (sprutspår). Undersökningen utfördes vid meteorologiskt någorlunda gynnsamma förhållanden.

Sökschaktning

Sammanlagt drogs 16 sökschakt med en sammanlagd längd av ca 3205 m med en skopbredd av 1,8 m. Matjordsdjupet varierade kraftigt över området med mest matjord i den södra delen av undersökningsområdet, upptill 0,6–0,7 m. I övrigt varierade matjordstäcket mellan 0,4–0,6 m.

Samtliga schakt och anläggningar inmättes med nätverks RTK där anläggningarna kodades redan vid inmätningen. Anläggningar mättes in endast med en punkt och schakten mättes in som linje.

Den arkeologiska utredningen omfattade arbetsområdet utom de delar som redan har undersökts, vilket även gäller de delar som avfördes i samband med utredningen och förundersökningen 2008 samt tomtmarken kring gården i östra delen.

Topografi och fornlämningsmiljö

Dagens odlingslandskap i den sydvästra utkanten av Söderslätt kan beskrivas som ett svagt böljande landskap med ytterst få impediment. Terrängen faller långsamt från ca 15 m ö.h. vid Vellinge och ner till under 2 m ö.h. i undersökningsområdets östra del. Traktens jordarter domineras av olika lättleror som t.ex. morängrovlora som innehåller en markant kalkhalt.

Undersökningsområdet ligger i det flacka landskapet nära kusten, ca 1,5 km söder om Fotevikens innersta del, och på samma avstånd från Höllvikens strandlinje. Djuprännan genom Foteviken är en fortsättning av den forna å som från vikens södra delar har haft sin sträckning förbi Stora Hammars kyrkby och som avvattnat en större mosse. Denna å är idag mer att betrakta som en bäck (Hammarbäcken). Väster om undersökningsområdet låg tidigare den numera bebyggda Kämpinge mosse som en naturgeografisk gräns mellan Söderslätt och Falsterbohalvön. Längs kusterna och på hela Falsterbohalvön är sand och grovmo de vanligaste jordarterna.

Undersökningsområdet uppvisar relativt stora höjdskillnader med ett höjdråk i västra delen (ca 7 m ö.h.). Den östliga delen, ungefär motsvarande fastigheten Stora Hammar 6:30 är låglänt och har i historisk tid utnyttjats som ängsmark. Själva gården ligger på en höjdrygg som sträcker sig som en halvö ut i det låglänta området (ca 2 m ö.h.).

Fornlämningsmiljö

I undersökningsområdets närområde finns ett flertal fornlämningar registrerade i FMIS (figur 3). Inom undersökningsområdet finns tre fornlämningar registrerade, Stora Hammar 10:1, 11:1 och 37. Stora Hammar 10:1 utgörs av en väghållningssten som ligger inmurad i en trappa. Stora Hammar 11:1 utgör platsen för en väderkvarn. Stora Hammar 37 avser den fornlämning som undersöktes under åren 2009–2010 (se nedan).

En slutundersökning (Stora Hammar 34) genomfördes under 2003, inom fastigheten Höllviken 22:410 (Olsson 2004). Inom området framkom boplatzlämningar i form av stolphål, gropar, gropsystem, härdar och brunnar. Sammanlagt framkom spåren efter elva byggnader. Dessa bestod av treskeppiga bostadshus med och utan sammanbyggd ekonomidel, fristående förrådshus samt en stolplada. Boplatzlämningarna kunde delas in i sex olika faser från yngre bronsålder period V–VI till vikingatid med en dateringsmässig tyngdpunkt i romersk järnålder-folkvandringstid.

Figur 3. Karta över redovisade fornlämningar. Undersökningsområdet är markerat med rött. Enbart fornlämningsnummer avser Stora Hammar socken.



Bronsåldershögen Hammarshög idag känd som Kungshögen (Stora Hammar 1:1) ligger ca 500 meter nordväst om undersökningsområdet. Högen är 22 meter i diameter och ca 5 meter hög. Gravhögen undersöktes av Oscar Montelius år 1890. Fem gravläggningar påträffades, varav två gravar och en ”brandplätt” under högens botten. Primärgravens utgjordes av ett litet röse och fynden, som kan dateras till period V, bestod av en bemålad husurna med en bronskniv, en bronsstyl, en dubbelknapp av brons, två bronsbleck och brända ben. I sekundärgravarna tillvaratogs lerkärl, lerkärlsbitar, ett lock och brända ben. En av gravarna påträffades i högens topp och kan dateras till vikingatid utifrån innehållet av ett människoskelett, en älghornssked, en kam, en bronsring, ett skifferbryne, sten, tång och trä.

Flera flatmarksgravar (skelettbegravningar) påträffades 1929 ca 200 meter väster om Kungshögen vid omläggningen av landsvägen mellan Malmö och Skanör (Stora Hammar 5:1) (Hansen 1936). I samband med villabebyggelse norr om ridhuset på Lilla Hammars näs undersöktes en vikingatida båtgrav. Fynden bestod av keramik, ben och träkol (Rosborn 2004).

I samband med Foteviksprojektet utfördes en fosfatkartering och metalldetektering inom fastigheterna 12 och 13 i anslutning till Lilla Hammars by. Vid detekteringen tillvaratogs ett rasselbleck och ett dräktsmycke (förmodligen ett nålhuvud) i djuornametik daterad till vikingatid (Nilsson 1995).

Omkring 500 meter öster om undersökningsområdet finns platsen för Stora Hammars medeltida bytomt (Stora Hammar 13:1) som omfattar ett område av ca 600 x 350 meter (NV-SÖ). Det

äldsta skriftliga belägget, Apud uillam hamar, är från 1123–1170 och ordet hamar betyder ”stenig eller grusig backe”. Apud är latin för ”vid”. Uillam skulle kunna stå för ”villa”. Alltså skulle hela den latinska skrivningen kunna betyda ”lantgården vid den steniga backen”. Enligt storskifteskartan hade byn 17 gårdar på 1570-talet (Skansjö 1983). Vid besiktning i åkermarken nord om den gamla kyrkan påträffades järnföremål, keramik, tegel samt enstaka flintavslag. Vid en mindre undersökning 1993 framkom omfattande medeltida kulturlager och bebyggelse lämningar från 1000–1300-talet (Söderberg 1993). Under 2005 gjordes en mindre undersökning inom bytomten. Inom en yta av ca 63 m² dokumenterades ett möjligt lergolv, utjämningslager med tegelkross och modernt glas, 10–20 stenar till en stengärdeskonstruktion, varav det i anslutning till sistnämnda framkom yngre rödgods. Under schaktnivån finns troligen kulturlager (Lundström 2008).

Stora Hammars kyrka är dendrokronologiskt daterad till 1150-talet med Oxiemästaren som stenmästare. Två plankor från en äldre träkyrka fanns inmurade på loftet men har senare försvunnit (Hommerberg 1955).

En trolig dös strax norr om väg 100 (Saxedös) (Stora Hammar 29:1) finns markerad på de äldre lantmäterikartorna för Stora Hammar från 1699, 1780 och 1817 i form av ett ca 16 x 24 meter stort åkerimpediment (Sandén 1995). En stenåldersboplats med oklar utsträckning, ca 150 x 100 meter (NV-SV) finns 500 meter norr om undersökningsområdet (Stora Hammar 15:1). Vid jordbruksarbete har man här tillvaratagit ca 100 föremål. Dessa utgörs av ett 10-tal sten- och flintyxor; kärnyxor, tunn- och tjockknackiga yxor, flintmejslar, skafthålsyxor, flintskrapor, -spån och -kärnor samt knackstenar. Vid besiktning 1985 iakttogs talrika flintavslag i matjorden. Stora Hammar 16:2 ligger inom den registrerade stenåldersboplatsen. Här undersöktes 1994 en förmodad urnegrav med datering till bronsålder eller förromersk järnålder, spåren efter tre byggnader samt gropar, härdar och kulturlager från perioden mellan 100 f.Kr. och 100 e.Kr. (Pettersson & Torstensdotter Åhlin 1999b; Pettersson 2002). Fyndplatsen för en urna med brända ben från yngre bronsålder finns i närheten av undersökningsområdet (Stora Hammar 16:1).

Stenåldersboplatsen (Stora Hammar 24:1) vid Hammarbäckens utlopp har en oklar utsträckning, ca 60 x 35 meter (N-S), där har man tillvaratagit ett 10-tal kärnyxor, flintskrapor och -spån.

Inom fastigheten Lilla Hammar 15:1 (Stora Hammar 33:1) undersöktes ett boplatssområde med flera gårdsenheter. Åtta huskonstruktioner kunde identifieras bestående av långhus, hus med tre bockpar, ett fyrstolpshus och grophus från tre faser, varav

den äldsta daterades till bronsålderns slutskede, period VI. De övriga två daterades från ca 100 f.Kr. till 100 e.Kr. (Pettersson & Torstensdotter Åhlin 1999a; Pettersson 2002).

Stora Hammar 25:1 består av en delvis inköpt lösfyndssamling som hör till fastigheten 5:51 norr om exploateringsområdet, bestående av ett 30-tal flintyxor: tunn- och tjocknackiga, 10 stenyxor: spetsnackiga och med skafthål, ett 10-tal flintskäror, -spån, -pilspetsar, klubbor, lerkärl, vävtyngder, sländtrissor, slipstenar samt två eldslagningsstenar. Stora Hammar 14:1 består av fyndplatsen för ett treflikigt bronsspänne inom fastigheten Stora Hammar 6:3 ca 150 meter norr om exploateringsområdet.

Stora Hammar 28:1 är registrerad som Övrig kulturhistorisk lämning och utgörs av ett platsnamn, Granhög eller Granhögbacken och kan vara en indikation om en försvunnen gravhög.

Stora Hammar 30:1 ca 900 meter NV om exploateringsytan, är en möjlig högrest (Högs Vången) och består i dag av ett impediment ca 32 meter i diameter.

Räng 63 utgörs av en boplats som framkom i samband med en arkeologisk utredning 2004. Inom en yta av 600 m² påträffades stolphål, härdar och gropar. Fyndmaterialet daterar boplatsen till yngre bronsålder.

Trots belägenheten 2,5 kilometer från undersökningsområdet bör Stora Hammar 2:1, 2:2 nämnas. Längst ute på Hammarsnäs finns Skånes största gravfält från romersk järnålder. Hansen redovisar 141 gravar men det totala antalet har varit betydligt större (Hansen 1936). Gravgodset består av fibulor, kammar, pärlor, ett romerskt mynt, hängsmycke av guld, järnföremål bl.a. en krumkniv, en skära, små knivar samt lerkärl. Hansen menar att gravfältet använts under en betydligt längre tid än vad som anges av de daterbara fynden.

Förhöjda fosfatvärden finns dels inom undersökningsområdets norra del, dels centralt inom undersökningsområdet.



Figur 4. Karta över fosfathalten i området (efter Arrhenius 1934). Förhöjda fosfatvärden inom undersökningsområdet kan ses dels i norra kanten, dels centralt. De höga fosfatvärdena i figurens högra del är Stora Hammar bytomt.

Tidigare undersökningar

Delar av fastigheten Stora Hammar 16:136 har slutundersökts under hösten 2009 och våren 2010 av Malmö Museer och Sydsvensk Arkeologi AB, MMA 19 och 41 samt SA 100012 (Lst dnr: 431-80403-08; 431-89945-09; 431-89950-09). De tre slutundersökningarna genomfördes i form av matjordsavbaning och matjordsarkeologi i form av metalldetektoravsökningar.

Undersökningsresultaten visade på en omfattande järnålderbebyggelse med en trolig kontinuitet från yngre bronsålder/förromersk järnålder till vikingatid med en tyngdpunkt i yngre romersk järnålder–folkvandringstid. Sammanlagt avbanades 34 000 m². De framkom totalt spår efter 57 stolpburna hus. Av dessa har 50 daterats och fördelar sig enligt följande: 3 hus från yngre bronsålder och förromersk järnålder, 2 hus övergången förromersk och äldre romersk järnålder, 9 hus från äldre romersk järnålder, 21 hus från yngre romersk järnålder, 12 hus från folkvandringstid, 1 hus från vendeltid samt 1 hus och ett grophus från vikingatid. Av allt att döma fortsätter bebyggelsen österut och åt sydost.

Det gjordes ett antal metalldetektorinsatser i samband med för- och slutundersökningarna. I samtliga insatser insamlades enbart ädelmetaller och bly. Den första gjordes vid förundersökningen i form av söklinjer med 20 m avstånd. Metalldetekteringen identifierade tre områden som bedömdes som intressanta att undersöka mer noggrant med metalldetektor. De fördjupade metalldetekteringarna vid slutundersökningarna resulterade i en fyndspridningsbild med vissa koncentrationer, främst i nordvästra delen och sydöstra delen av undersökningsområdena. Koncentrationerna är till en del ett resultat av att detekteringen inom dessa ytor har varit mer intensiv och därmed gett fler fynd.

Det framkom en del fynd med datering till vikingatid medan den påföljande undersökningen endast påvisade 1 långhus, 1 grop-hus och 2 härdar. Likaså förekom tillsynes oförklarligt mycket fynd från tidig medeltid och medeltid. Flera av dessa fynd kom i den sydöstra delen av undersökningsytorna (Björhem, Fabeck & Jönsson 2011).

Under 2008 genomfördes den arkeologiska förundersökningen som låg till grund för den ovan nämnda slutundersökningen. I samband med förundersökningen påträffades även neolitiska lämningar i södra och västra delen av det förundersökningsområdet. I södra delen framkom bl.a. ett tvåskeppigt hus (Steineke 2008).

Historiskt källmaterial

Inför slutundersökningen inom Stora Hammar 16:136 gjordes en kulturgeografisk utredning av Lars Persson vid Malmö Museer. Syftet med utredningen var att studera de historiska kartorna med tillhörande beskrivningar för att spåra äldre bebyggelse och en ev. förekomst av en tingsplats. Utredningen omfattade hela Stora Hammars bys ägor men med speciellt fokus på vångarna väster om byn vilket sammanfaller med undersökningsområdet.

Lars Persson utgick från den äldsta geometriska avmätningen från år 1700. Utredningen visar inte på att det finns något varken på kartan eller i de tillhörande beskrivningarna som indikerar äldre bebyggelse eller en tingsplats. De toftnamn som förekommer vid Stora Hammar ligger söder, öster och norr om byn.

Den östliga delen av undersökningsområdet (ungefär motsvarande 6:30) har legat som ängsmark i historisk tid. Vid besiktning på platsen kunde gränsen mellan åker och äng tydligt ses i färgen på jorden.



Figur 5. Utsnitt ur 1817 års karta över Stora Hammar. Undersökningsområdet är markerat med kraftig röd linje. I östra delen av undersökningsområdet ligger som ängsmark vilket tyder på att denna del har varit mycket fuktig i historisk tid. I nordöstra delen av området finns en väderkvarn utritad som har legat kvar en bit in på 1800-talet.

Undersökningsresultat

Vid sökschaktningen framkom sammanlagt 147 stolphål, 37 gropar och 15 härदार. Sammanlagt 76 föremål av metall tillvaratogs i samband med metalldetekteringen (figur 9).

Anläggningarna framkom huvudsakligen i den norra delen av undersökningsområdet och kan beskrivas som en fortsättning på det boplatssområde som delvis blev undersökt under åren 2003 respektive 2009–2010. Det verkar som om bebyggelsen följer våtmarksområdet som sträcker sig ut mot Foteviken. Centralt inom undersökningsområdet framkom flera metallfynd i matjorden men få och otydliga anläggningar framkom i sökschakten (figur 7). Metallfynden är dock av samma karaktär som övriga fynd och även den kronologiska spridningen är densamma (figur 6). Förklaringen kan vara att det här inte har funnits lika mycket kulturlager som inom det område som utgör en direkt fortsättning på det tidigare undersökta, varför fyllningarna i anläggningarna var ljusare till färgen.

Matjordsfynd

Metallfynden är genomgångna av Bertil Helgesson som har stor erfarenhet av metallfynd från järnåldern. Av de 76 metallfynd som gjordes i matjorden har 30 kunnat dateras. Fynd med datering till yngre järnålder dominerar med tillsammans 47% av fynden. Övriga metallfynd härrör från medeltid/nyare tid samt två fibulor som har daterats till äldre respektive yngre romersk

järnålder. Två föremål har enbart kunnat dateras till järnålder. En jämförelse med matjordsfynden från de intilliggande undersökningarna som gjordes i samband med skolbygget visar på en intressant skillnad (Även detta fyndmaterial genomgicks av bl.a. Bertil Helgesson). Den procentuella andelen fynd från yngre järnålder är betydligt större (47%) än vid de tidigare metalldetekteringarna och andelen fynd från medeltid och nyare tid är markant lägre (40%) (Tabell 1). Det finns dock en statistisk osäkerhet beroende på att antalet fynd från föreliggande utredning av naturliga skäl är mycket lägre och att insatserna på de intilliggande området genomfördes med skiftande intensitet. Genom att man har undersökt vissa delar av undersökningsområdet intensivt och andra extensivt påverkar detta urvalet av fynd. Andelen fynd från medeltid och nyare tid är som sagt markant lägre trots att undersökningsområdet ligger närmare Stora Hammar by. Metallfynden från medeltid och nyare tid framkom vid de tidigare undersökningarna framförallt i den sydöstra delen, dvs. intill föreliggande undersökningsområde. Enligt Jonas Paulsson fannas det inga områden med mycket järn, t.ex. spik och liknande vilket borde varit fallet om det skulle ha funnits en medeltida eller yngre gård inom undersökningsområdet. Av metallfynden att döma bör bebyggelsen ha ett större inslag av yngre järnålder och då främst vendel- och vikingatid. En viss test av den statistiska säkerheten i jämförelsen kan vara att jämföra fördelningen av olika metaller. Här visar sig inga större skillnader utan de två dominerande fyndgrupperna brons och bly ligger mycket nära resultaten från de tidigare metalldetekteringarna (Tabell 2). Detta stärker fyndmaterialets representativitet. Man bör dock beakta att representativiteten kan vara god i fyndrika kategorier men dålig i fyndfattiga.

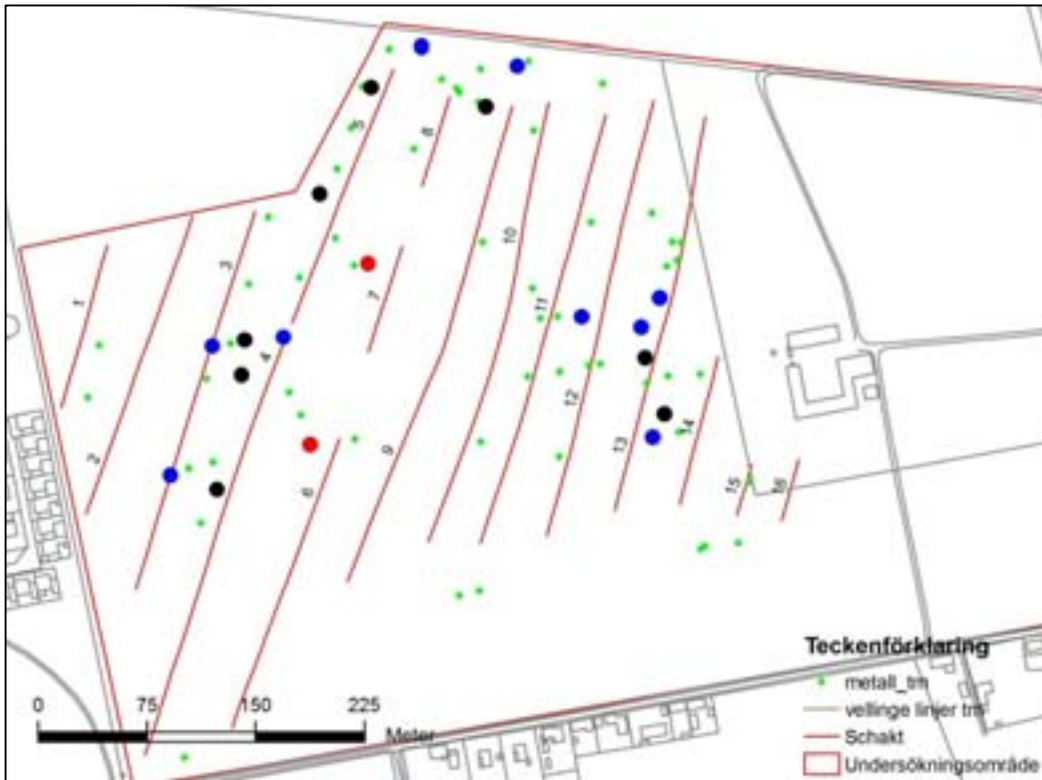
Metallfyndens spridning i matjorden tyder på att man kan finna bebyggelse från järnålderns samtliga perioder över hela ytan (figur 6).

Period	Antal	%	%
Vikingatid	8	27	16
Vendeltid	3	10	3
Folkvandringstid	3	10	8
Yngre romersk järnålder	1	3	2
Äldre romersk järnålder	1	3	0
Järnålder	2	7	1
Nyare tid	6	20	38
Medeltid/nyare tid	2	7	12
Medeltid	4	13	20
Summa	30	100	100

Tabell 1. Tabellen visar antalet daterade matjordsfynd av metall och de olika periodernas procentuella andel i jämförelse med de tidigare metalldetekteringarnas utfall i högra kolumnen.

Metall	Antal	%	%
Järn	1	2	2
Järn slagg	0	0	2
Brons	47	66	66
Silver	6	8	2
Bly	17	24	28
Summa	71	100	100

Tabell 2. Tabellen visar de olika metallernas procentuella andelar jämfört med de tidigare metalldetekteringarnas fördelning i högra kolumnen.

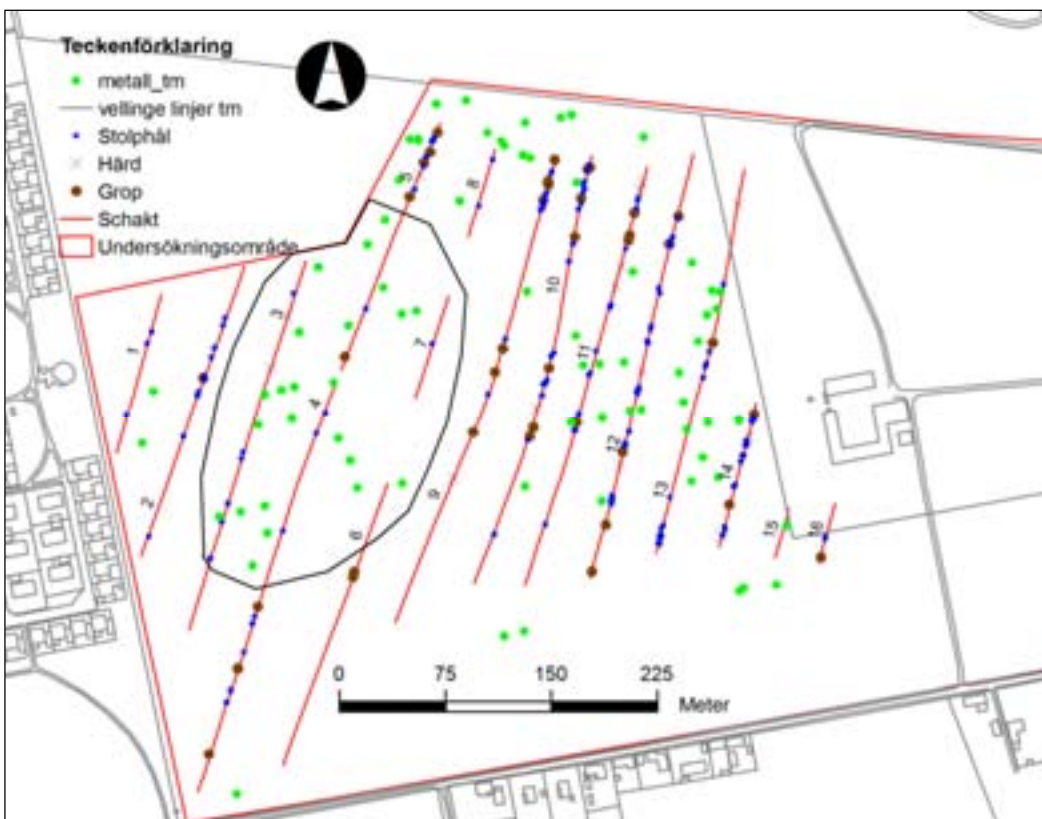


Figur 6. Spridningskarta över metallfynd från järnålder.

Röd prick = romersk järnålder,

Blå prick = folkvandringstid/vendeltid

Svart prick = vikingatid.



Figur 7. Inom det inringade området framkom få och otydliga anläggningar men relativt många metallfynd i matjorden.

Grön prick = metallfynd

Blå prick = stolphål

Brun prick = grop

Anläggningar

De anläggningar som framkom intill de tidigare undersökningarna var av samma karaktär som dessa. Övriga framkomna anläggningar hade generellt en ljusare fyllning vilket kan bero på att bebyggelsen inte har varit lika långvarig. En av härdarna innehöll rikligt med bränd flinta vilket var en härdtyp som förekom frekvent inom de tidigare undersökningarna. Det finns skäl att tro att dessa härdar är en del av metallbearbetningsprocesser då flinta har använts som flussmedel vid svetsning (Jouttijärvi u.å). Överst i en av groparna framkom en bit keramik som troligen kan dateras till vikingatid.

Merparten av groparna hade en diameter mellan 1–2 meter. Det framkom fyra större gropar med en diameter på ca 3 meter och en som var ca 10 meter men i detta fall kan det lika väl handla om ett gropsystem eller en naturlig svacka med kulturlagerfyllning.

I den södra delen av undersökningsområdet var matjordstäckets anmärkningsvärt kraftigt, i synnerhet som topografin var som högst i denna del. I sökschakten framkom tätt med fyrkantiga oftast rektangulära nedgrävningar som låg i stråk ibland längs med diken. Nedgrävningarna var handgrävda och kunde vara upptill 0,1 m djupa. Fyllningen i groparna och dikena var sandig mylla i motsats till den nuvarande mer leriga matjorden. Bonden som brukar marken berättade att hans mark, som gränsar till undersökningsområdet, har jordvänts enligt uppgifter från äldre personer. Enligt honom har man gått tillväga på olika sätt vilket ska yttra sig i form av olika hög grad av lerinblandning i jorden. De nedgrävningar som framkom är sannolikt spåren efter jordvändning där man har grävt upp moränlera och grävt ned den sandblandade myllan.

Att området har varit utsatt för flygsand kunde även ses i några äldre diken som var helt fyllda med flygsand.

Utvärdering

Resultatet från den arkeologiska utredningen motsvarar i stort förväntningarna som de kom till uttryck i undersökningsplanen. Det gäller främst den tidigare delvis undersökta järnåldersbebyggelsens utbredning åt öster och sydost. Det framkom dock anmärkningsvärt få anläggningar i den södra och sydöstra delen med tanke på att här finns de högsta partierna inom undersökningsområdet. En förklaring till de fåtaliga anläggningarna kan vara den jordvändning som området troligen har varit utsatt för i dessa delar. Man kan fråga sig varför inte den norra delen har varit utsatt för översandning? Här förekom ingen sandinbland-

ning, varken i matjorden eller i diken. Jordvändningen kan kanske delvis förklara varför endast två metallfynd påträffades inom de södra delarna. Sökschaktningen började med schakten 4 och 7 och det är därför dessa sträcker sig enda till områdets södra begränsning. I fortsättningen bedömdes det som meningslöst att sökschakta inom det störda området.

Den östligaste delen av utredningsområdet har enligt de historiska kartorna legat som ängsmark vilket blev tydligt vid sökschaktningen, då mängden dräneringar ökade och antalet anläggningar minskade. Den förhistoriska bebyggelsen fortsätter dock med stor sannolikhet in på den plats där gården ligger. Gården ligger som på en halvö ut i det låglänta området.

Metallfynden indikerar att bebyggelsen inom undersökningsområdet kan ha en något yngre datering än de tidigare undersökningarna för bl.a. Stora Hammar skola. Även då påträffades vikingatida metallfynd i matjorden men få lämningar under matjorden.

Det framkom inga fynd i matjorden som kan kopplas till slaget vid Foteviken, Halör eller marknadsplatsen vid Stora Hammar. Marknadsplatsen skulle eventuellt kunna vara orsaken till de medeltida fynden men då dessa förefaller avta inom undersökningsområdet jämfört med de intilliggande undersökningarna så ska man nog leta någon annanstans efter den.

De yngre fynden verkar inte heller härröra från någon medeltida eller yngre gård då en sådan borde ha genererat ett förhöjt ”brus” av järnföremål.

Figur 8. Foto från SO över undersökningsområdet med gården Stora Hammar 6:30 till höger i bilden. Grävmaskinen till vänster lägger igen schakt 4.



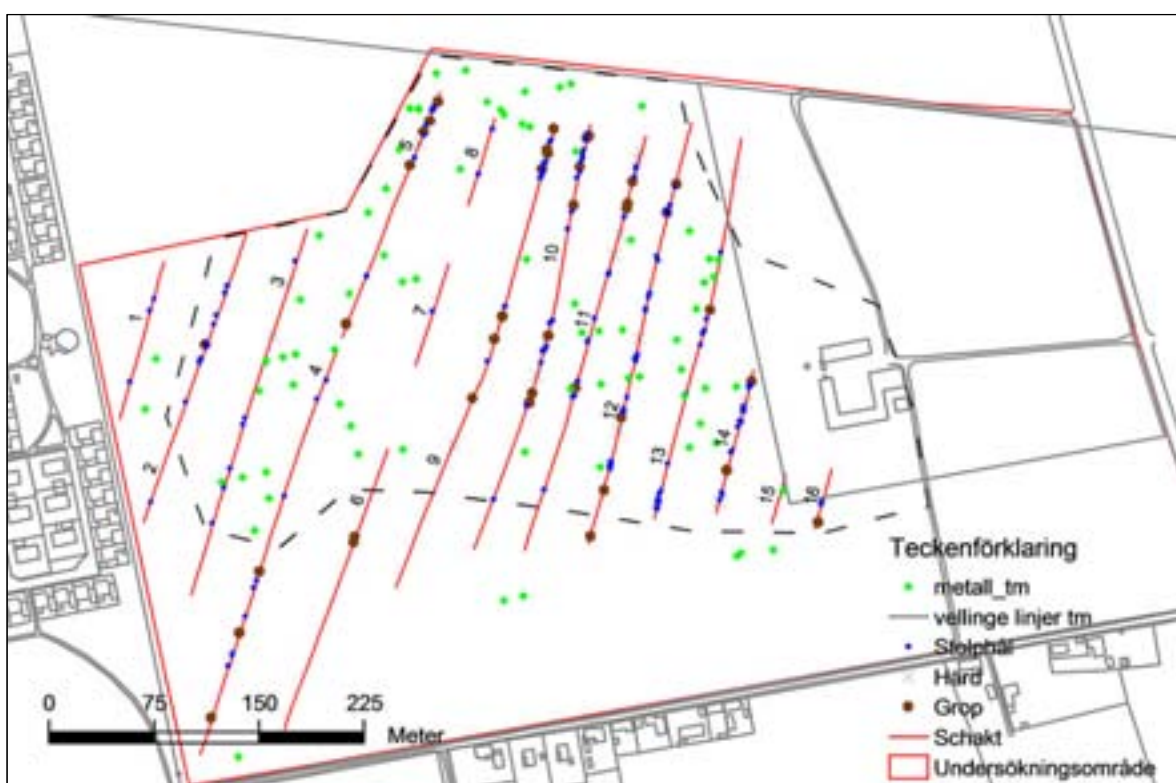
Matjordsfynden tyder på att det har bedrivits bronsantverk under järnålder. Några indikationer på järnframställning eller smide framkom inte heller i matjorden. Härden med bränd flinta är enda indikationen om smide.

I övrigt framkom en bit av en flintmejsel i matjorden. Det förekom ytterst lite flintavslag i matjorden trots idogt sökande i schakthögarna. Några neolitiska lämningar torde därför inte förekomma inom utredningsområdet.

Förslag på fortsatta åtgärder

I händelse av att man vill gå vidare med exploatering av området bör den fornlämning som framkommit bli föremål för en förundersökning. Detta för att få bättre kunskaper om fornlämningens vetenskapliga potential. En arkeologisk förundersökning bör också avgränsa fornlämningen i öster vid den nuvarande gården (Stora Hammar 6:30). De delar som har varit föremål för den förmodade jordvändningen torde vara meningslösa att undersöka ytterligare då eventuella fornlämningar bör vara kraftigt påverkade av markingreppen. Drygt 100 000 m² föreslås gå vidare till en arkeologisk förundersökning. Figur 9 visar ett område på ca 125 000 m² men det inkluderar gården med tomt och ett anläggnings- och fyndtomt område i mitten av undersökningsområdet. Inom föreslaget förundersökningsområde varierar matjordsjockleken mellan 0,3 och 0,5 meter.

Figur 9. Karta över undersökningsområdet med samtliga inmätta schakt, anläggningar och metallfynd i matjorden.



Referenser

- Arrhenius, O. 1934. Fosfathalten i skånska jordar. Sveriges geologiska undersökningar, serie C, 383, årsbok 28/3.
- Björhem, N., Fabech, Ch. & Jönsson L. 2011. Stora Hammar. Fornlämning 37, Stora Hammar 16:136 m.fl., Stora Hammar socken i Vellinge kommun. Skåne län. Sydsvensk Arkeologi AB. Rapport 2011.
- Hansen, F. 1936. Hammarsnäs Halör.
- Helgesson, B. manus. Artikel om Stora Hammarundersökningarna.
- Hommerberg, C. 1955. Kring Stora Hammar. Skånes Hembyggsförbunds Årsbok.
- Jouttijärvi, A. u.å. Analyser af jordpröver. Heimdal-archaeometry. Arkivrapport.
- Lundström, P. Stora Hammar 15:1. Dokumentation i samband med tillbyggnad. RAÄ Stora Hammar 13. Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning 2005. Stora Hammar socken i Vellinge kommun. Skåne län. Enheten för arkeologi. Rapport 2008:102. Malmö Kulturmiljö.
- Nilsson, M. 1995. Foteviksprojektet. Delrapport över maritimarkeologisk inventering 1993–1995. Fas II: Fosfatkartering och metalldetektoravsökning. FMC Rapport 1995:1
- Olsson, M. 2004. Höllviken 22:419 m.fl. Rapport över arkeologisk för- och slutundersökning 2003. Stora Hammar socken, Vellinge kommun, Skåne. Malmö Kulturmiljö.
- Pettersson, C.B. 2002. Kustens mångsysslare. Hammarsnäsområdets bosättningar och gravar under äldre järnålder. I Carlie, A. (red.). Skånska regioner – Tusen år av kultur och samhälle i förändring. Arkeologiska undersökningar. Skrifter 40.
- Pettersson, C. B. & Torstensdotter-Åhlin I. 1999a. Invid sagans Halör? Arkeologisk utredning 1989 och slutundersökning 1990 av boplatslämningar från förromersk–romersk järnålder. Skåne. Stora Hammars socken. Lilla Hammar 15:1. UV Syd Rapport 1999:24.
- Pettersson, C. B. & Torstensdotter-Åhlin I. 1999b. Ett schakt över Näset. Kabelnedläggning. Foteviken till Höllviken. Arkeologisk slutundersökning 1994 av boplatslämningar från förromersk och romersk järnålder. Skåne, Stora Hammar socken. Stora Hammar 16:178. UV Syd Rapport 1999:42.
- Rosborn, S. 2004. Den skånska historien. Vikingarna.
- Skansjö, S. 1983. Söderslätt genom 600 år. Bebyggelse och odling under äldre historisk tid. Skånsk medeltid och renässans. Skriftserie utgiven av Vetenskaps-societeten i Lund 11.
- Steineke, M. 2008. Stora Hammar 16:136 m.fl. Arkeologi inför byggnation. Stora Hammar socken i Vellinge kommun. Skåne län. Malmö kulturmiljö rapport 2008:081.
- Svensson, H & Söderberg B. 2009. Dumpad kunskap? Om metallsökning och uppdragsarkeologins villkor. Fornvännen årgång 104.
- Söderberg, B. 1993. Skåne, Vellinge kn, Kv Skolan. RAÄ 17. 1990. Arkeologisk för- och slutundersökning inom bytomt. UV-Syd. Rapport dnr 4576/90.

Kartor

Geometrisk karta över Stora Hammars ägor, 1817

Administrativa uppgifter

Sydsvensk Arkeologi AB dnr:	110077
Länsstyrelsen i Skåne dnr:	431-15391-11
Datum för beslut:	2012-01-17
Projektnummer:	110077
Län:	Skåne
Kommun:	Vellinge
Socken:	Stora Hammar
Fastighet:	Stora Hammar 6:30, 16:136 & 16:137
Läge:	Ekonomiska kartan, blad 1C:82
Koordinatsystem:	Sweref 99 TM
X koordinat:	6143802
Y koordinat:	372183
Höjdsystem:	RH70
M ö.h.	1,5–7
Fältarbetstid:	2012-04-10–2012-04-20
Antal arbetsdagar:	9
Antal arkeologtimmar:	88
Antal maskintimmar :	72
Exploateringsyta:	303 700 m ²
Undersökt yta:	5 769 m ²
Platschef:	Per Sarnäs
Personal:	—
Projektgrupp:	—
Underkonsulter:	Jonas Paulsson Kula HB
Uppdragsgivare:	PEAB
Tidigare undersökningar:	Lst dnr: 431-80403-08; 431-89945-09; 431-89950-09
Fynd:	Lunds Universitets Historiska Museum, nr 31 197
Dokumentationsmaterial:	Intrasisprojekt, digitala bilder och övrigt arkivmaterial förvaras på Regionmuseet i Kristianstad
Kostnader:	96 966:-

Sydsvensk Arkeologi AB

Rapporter 2012

1. Fastigheten Kristianstad 4:4, Kristianstad stad, FU 2011, Christer Carlsson
2. Innerstaden 1:14 – Södergatan, fornlämning 20, Malmö stad, Malmö kommun, FU 2011, Ingrid Gustin
3. Skanörs kyrka och kyrkogård, Skanör med Falsterbo socken, Vellinge kommun, FU 2004 och 2005, Lars Salminen & Ingrid Gustin
4. Stallbyggnad vid Ugerups säteri, Köpinge socken, Kristianstad kommun, FU 2012, Christer Carlsson
5. Invändiga arbeten i Vä kyrka, Vä socken, Kristianstad kommun, FU 2012, Christer Carlsson
6. Husbyggnation inom fastigheten 61:113, Gualöv socken, Bromölla kommun, SU 2011, Christer Carlsson
7. Öllsjö 67:1, Skepparslöv socken, Kristianstad kommun, AU 2011, Ylva Wickberg
8. Skanör 40:12, Vellinge kn, FU 2011, Per Sarnäs
9. Provgropar inom Kristianstad 4.4, Kristianstad stad, Kristianstad kommun, FU 2011, Christer Carlsson
10. Vintrie Park – område C1. Fastighet Vintrie 20:1, Bunkeflo socken, Malmö kommun, FU 2011. Kristian Brink
11. Fastigheten Kristian IV, Rådhuset, Kristianstad stad, Kristianstad kommun, SU 2011, Christer Carlsson
12. VA-ledningar i Järnvägsgatan m.fl., Ängelholm, Ängelholms kommun, FU 2011, Jan Kockum
13. Sankt Gertrud 4, fornlämning 20, Malmö stad, Malmö kommun, FU 2012, Per Sarnäs
14. Kabeldragning vid Östra Centrum, Kristianstad stad, Kristianstad kommun, FU 2012, Christer Carlsson
15. Borgeby 16:8. Ny maskinhall 2011, Lomma kommun, FU&SU 2010-2011, Lars Salminen
16. Rödragning inom Kristianstad 93:1, Kristianstad stad, Kristianstad kommun, FU 2012, Christer Carlsson
17. Tygelsjö 76:1. Tygelsjö socken, Malmö kommun. FU 2011, Joakim Frejd
18. Kvarteret Minerva 24, Helsingborgs stad, Helsingborgs kommun. FU, schaktövervakning, 2012. Thomas Linderöth
19. Dösemarken – Limhamn 155:501, Malmö 126 & 129, Hyllie sn, Malmö Stad, Skåne, SU 2010. Åsa Berggren & Kristian Brink
20. Degeberga 26:3, Degeberga socken, Skåne, SU 2011. Tony Björk & Ylva Wickberg
21. Fjärrvärme i Vallgatan, Gamla Skeppsbron och Snidaregatan i Åhus, Åhus stad, Kristianstad kommun, FU 2012, Christer Carlsson
22. Husie 172:123, Husie socken, Malmö kommun. SU 2011. Joakim Frejd.
23. Stävie kyrkogård, Stävie socken, Kävlinge kommun. FU 2009. Therese Ohlsson.
24. Stjärnan 1, Malmö stad, Malmö kommun. FU 2011. Therese Ohlsson.
25. Uranienborg. S:t Ibb socken, Landskrona kommun. FU 2003. Therese Ohlsson.
26. Örja 1118, 11:1. Örja socken, Landskrona kommun. FU 2003. Lars Salminen och Therese Ohlsson.
27. Husvik. S:t Ibb socken, Landskrona kommun. FU 2003. Therese Ohlsson.
28. Yngsjö 295:2 m. fl. Åhus socken, Kristianstad kommun. AU 2012. Thomas Linderöth.
29. Limhamn 155:355 m.fl. Område 1, Bunkeflo 24:1, Hyllie socken, Malmö kommun. AU 2012. Kristian Brink.
30. Västra Klagstorp 56:1. Västra Klagstorps socken, Malmö kommun. FU 2012. Therese Ohlsson.
31. Byte av elanläggningar i Sövde kyrka. Arkeologisk förundersökning, schaktövervakning 2012. Fornlämning 65, Sövde socken, Sjöbo kommun. Thomas Linderöth.
32. Kv. Gamla staden 8:8, Mariakyrkan. Arkeologisk förundersökning, schaktningsövervakning 2012. Fornlämning RAÄ 42, Helsingborgs stad, Helsingborgs kommun. Thomas Linderöth.
33. Härlöv 50-53, Kristianstad sn, Kristianstad kommun. SU 2010-2011. Ylva Wickberg.
34. Jörgen Kristoffersen 6, Kristianstad stad, Kristianstad kommun. FU 2012. Christer Carlsson.
35. Vattentornsvägen & Västra Boulevarden. Kristianstad stad, Kristianstad kommun. FU 2012. Christer Carlsson.
36. Kv. Möbelsnickaren 9. Åhus stad, Kristianstad kommun. FU 2011. Jan Kockum & Christer Carlsson.
37. Stora Hammar 6:30, 16:136 & 16:137. Stora Hammar sn, Vellinge kn. AU 2012. Per Sarnäs.

